

РЕЦЕНЗІЇ

Marek Mariusz Tytko – doktor nauk humanistycznych, magister historii sztuki, nauczyciel akademicki, Uniwersytet Jagielloński, Biblioteka Jagiellońska

Recenzja książki Krystyny Czerni «Nietoperz w świątyni. Biografia Jerzego Nowosielskiego»¹

Książka Krystyny Czerni pt. *Nietoperz w świątyni. Biografia Jerzego Nowosielskiego* (Kraków, 2011) jest publikacją o charakterze popularnonaukowym, lecz posiada elementy typowe dla książek naukowych, tj. np. *Bibliografię* (s. 415–428) lub *Indeksosób* (s. 429–439, liczący ok. 700 pozycji, nie uwzględniający jednak np. osób z *Bibliografii*, o czym nie poinformowano w książce). Publikacja zawiera nadto wykaz źródeł zamieszczonego w książce materiału ilustracyjnego (*Źródła ilustracji*, s. 441–442). Razem w książce znajduje się 220 nienumerowanych czarno-białych fotografii, szkoda, że na dość marnej jakości papierze, co obniża ich jakość.

Monografia ta nie jest pierwszą publikacją o Jerzym Nowosielskim w Polsce, ale też przynosi dość bogaty w szczegóły, częściowo zupełnie nowy materiał biograficzny. Ponadto ogólnie znane fakty z jego życia podano w innym, nowym oświetleniu, co należy odnotować pozytywnie. Krystyna Czerni, szukając fotografii, sięgnęła do ok. 20 archiwów prywatnych i publicznych, a szukając dokumentów pisanych, skorzystała z 12 archiwów. To jest istotny dla każdego historyka warsztat badawczy. Podany przez autorkę wykaz archiwów nie zawiera jednak wcale nazw akt, np. nazw teczek z dokumentami, dat skrajnych dla owych dokumentów oraz nie ma sygnatur tychże dokumentów znajdujących się w zbiorach publicznych.

Należy zwrócić uwagę w bibliografii na brak odnotowania jednego z nielicznych dzieł naukowych o Jerzym Nowosielskim, najobszerniejszego w swoim zakresie – tj. pracy magisterskiej Marka Mariusza Tytko pt. *Poglądy Jerzego Nowosielskiego na sztukę. Ich geneza i ewolucja na tle epoki* (Instytut Historii Sztuki, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 1992, s. 467). Należy także zauważyć brak w bibliografii w postaci zaznaczenia istotnego filmu dokumentalnego Krzysztofa Glondysa z cyklu *Obrazy, słowa, dźwięki* (Kraków, 1993), na którym Jerzy Nowosielski udzielił wywiad Markowi M. Tytko (w Galerii Starmach w Krakowie, styczeń 1993, emisja w Telewizji Polskiej, Program II w 1993 r.). K. Czerni odnotowała w bibliografii (s. 416) natomiast inny film dokumentalny Krzysztofa Glondysa z cyklu *Obrazy, słowa, dźwięki* (Kraków, 1993), na którym Jerzy Nowosielski udzielił wywiad Zbylutowi Grzywaczowi (emisja w telewizji Polskiej również w 1993).

Autorka nie sięgnęła także do archiwalnego materiału Polskiego Radia (istnieją zapisy audio), tj. do wywiadu biograficznego z Jerzym Nowosielskim z połowy lat 80. XX w. Ponadto K. Czerni nie uwzględniła zapisu półtoragodzinnej rozmowy Marka Mariusza Tytko z prof. Jerzym Nowosielskim przeprowadzony w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie (wywiad w dniu 18 kwietnia 1991 r.), choć ten zapis (audio) jest znany w literaturze przedmiotu (Marek Tytko, *Jerzy Nowosielski. Rys biograficzny*, [w:] *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, pod red. Ryszarda Łuznego i Włodzimierza Mokrego, t. I-II: 1992–1993 [wyd. 1994], s. 55–63).

Autorka *notabene* błędnie zapisuje ów adres bibliograficzny i podaje tę pozycję nie jako książkę (choć jest to książka posiadająca ISBN a nie – ISSN), ale jako rzekome czasopismo (tytuły czasopism piszemy w cudzysłowie w języku polskim) pt. «*Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*», w dodatku bez podawania nazwisk redaktorów naukowych owego tomu (dwóch ww. ukrainoznawców krakowskich: R. Łuznego i W. Mokrego), co świadczy o słabym warsztacie bibliograficznym autorki i podważa wiarygodność zapisu załączonej bibliografii. Można mieć uzasadnione wątpliwości także co do innych pozycji, patrząc na ów

©Яручик О., 2013

² Czerni Krystyna. *Nietoperz w świątyni. Biografia Jerzego Nowosielskiego* / Krystyna Czerni. – Kraków : Znak, 2011. – 444, [2] s., fot., indeks, bibliogr.

jeden błędnie zapisany przykład. W cytowanych źródłach brak jest większości podstawowych źródeł w bibliografii podmiotowej, tj. tekstów opublikowanych autorstwa Jerzego Nowosielskiego.

Zebrany materiał został przedstawiony w formie popularnej, a nie naukowej (brak przypisów), a to uniemożliwia ich obiektywną weryfikację przez innych badaczy. Brak przypisów stanowi zasadniczy minus książki (błąd metodologiczny, brak podstawowego aparatu naukowego), co jednak nie jest zrozumiałe: dlaczego autorka obrała popularyzatorską formę książki bez przypisów, mając zebrany tak ciekawy i nowy materiał badawczy?

Widać, że autorka włożyła bardzo wiele trudu w odszukanie bardzo licznych, rozproszonych, szczegółowych, nowych informacji prozopologicznych (prozopologia – od grec. *πρόσωπον*, *prosopon* – ‘osoba’, grec. *λόγος*, *logos* – ‘słowo’, nauka o relacjach międzyosobowych, nauka pomocnicza historiografii), co należy policzyć *inplus* dla książki. Dzięki zebraniu anegdot, legend, plotek i faktów – powstała barwna, portretowa opowieść o ukraińskim malarzu, mającym ukraińskie i austriackie korzenie, urodzonym i mieszkającym w Polsce, w Krakowie. Książka napisana jest dość gładko, barwnym językiem polskim, czyta się ją na ogół dość płynnie, to jest jej wielka zaleta.

Autorka podzieliła swoją monografię na *Wstęp* (s. 7–10) oraz pięć zasadniczych części tematycznych. Z kolei w ramach tych pięciu części autorka wydzieliła jeszcze mniejsze części – rozdziały (nienumerowane). Struktura podziału książki jest jednak mało czytelna (albo czasem – nieczytelna) dla kogoś, kto próbowałby wyrobić sobie pogląd na zawartość treści książki na podstawie analizy enigmatycznych tytułów. Poniżej zawarto formalną strukturę książki, jednak z uwzględnieniem owych śródtytułów dla polepszenia czytelności książkowej struktury.

Część I pt. *Rodowód* (s. 11–94): 1. *Korzenie*, 2. *Dom*, 3. *Azyl*, 4. *Pustynia*.

Część II pt. *Szkoła przetrwania* (s. 95–162): 1. *Przed burzą*, 2. *Przegrana bitwa*, 3. *Zofia*, 4. *Ziemia obiecana*.

Część III pt. *Między piekłem a niebem* (s. 163–208): 1. *Rozdarcie*, 2. *Narodziny teologa*.

Część IV pt. *Artysta w PRL-u* (s. 209–332): 1. *Powrótdodomu*, 2. *Nauczyciel*, 3. *Życie rodzinne*, 4. *Ikonopis*.

Część V pt. *Cena sukcesu* (s. 333–414): 1. *Kariera*, 2. *Zatrute źródło*, 3. *Muzy*, 4. *Cela śmierci*.

Na podstawie czytania ogólnikowych, często enigmatycznych tytułów, śródtytułów – nie dowiemy się prawie niczego o rzeczywistych etapach urozmaiconego życia J. Nowosielskiego. Szczegóły są zawarte w treści poszczególnych części książki.

Poza biografią Jerzego Nowosielskiego, przy której autorka na ogół sobie radzi, w książce znajduje się pewna ilość (na szczęście krótkie fragmenty) uproszczeń, nieścisłości, przemilczeń i przekłamań historycznych odnośnie do tzw. tła historycznego, tj. relacji polsko-ukraińskich w XX w., co tu należy tylko zasygnalizować, bo to jest słabą stroną tej publikacji. Autorka nie jest historykiem, ale magistrem historii sztuki z wykształcenia, nie ma warsztatu historiograficznego, nie jest specjalistką w tej dziedzinie, o której próbuje na marginesie snuć własne, uproszczone i naiwne, tendencyjne refleksje historyczne o relacjach polsko-ukraińskich w XX stuleciu. Autorka tendencyjnie nie uwzględnia podstawowej literatury przedmiotu na temat relacji polsko-ukraińskich w XX w. (choć podaje liczne, drugorzędne pozycje z tej dziedziny w swojej *Bibliografii*), np. nie ujęła tam wydanych przed 2011 r. ani jednej z naukowych, źródłowych, rzetelnie udokumentowanych książek monograficznych autorstwa dr Lucyny Kulińskiej, prof. Wiktora Poliszczuka lub jakiegokolwiek ze źródłowych, naukowych monografii Ewy i Władysława Siemaszków albo S. Sikierki, H. Komańskiego, K. Buczackiego, E. Różańskiego, prof. Bogumiła Grotta itd. Owe tendencyjne, na szczęście krótkie wstawki w narracji Krystyny Czerni o relacjach polsko-ukraińskich w XX w. należy uznać za całkowicie niewiarygodne, zbędne, do usunięcia jako kompromitujące autorkę, np. niezgodne z prawdą fragmenty narracji (bezkrytyczne mitologizowanie historii lub przemilczanie niewygodnych dla owego mitologizowania faktów historycznych z zakresu relacji polsko-ukraińskich) ze s. 55–59, s. 89, s. 119–120 itd. w książce poświęconej, przypomnijmy, zgodnie z podtytułem – *biografii Jerzego Nowosielskiego, a nie – historycznym relacjom polsko-ukraińskim* itd., co wymaga rozległej, krytycznej i rzetelnej znajomości źródeł i podstawowych opracowań w tym zakresie, a czego u autorki zabrakło w popularnej monografii o J. Nowosielskim.

W książce brak streszczenia w języku polskim i angielskim (summary), nadto brakuje tytułu książki w języku angielskim, wszak jest to wydanie popularne, a nie – naukowe. Mimo to książka jak najbardziej zasługuje na uwagę czytelnika nie tylko polskiego, ale i ukraińskiego. Warto może pomyśleć o przetłumaczeniu publikacji na język ukraiński i wydaniu jej na Ukrainie (po usunięciu ww. mankamentów i wprowadzeniu ulepszeń formalnych, na które wskazałem), skoro merytorycznie dotyczy ona artysty ukraińskiego (ikonopiścy, ikonografa), mającego po mieczu korzenie ukraińskie. Poza tym – Jerzy Nowosielski to jest doktor *honoriscausa* lwowskiej uczelni artystycznej – odpowiednika ‘Akademii Sztuk

Pięknych' (Lwów, 2008) [fot. na s. 359], czyli rzecz zrozumiała sama przez się, że artysta wart jest uwagi ukraińskiego odbiorcy, skoro został uhonorowany przez państwową wyższą szkołę artystyczną na Ukrainie.

Світлана Сухарева – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Рецензія на книгу «Кресова книга справедливих 1939–1945: про українців, які рятували поляків, винищуваних ОУН і УПА»¹

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільно-історичних досліджень тема «волинської трагедії» отримала широкий резонанс у зв'язку з 60-ю річницею її відзначення на міжнародному та регіональному рівнях. У світлі цих подій «Кресова книга справедливих 1939–1945: про українців, які рятували поляків, винищуваних ОУН і УПА» стала визначним явищем сучасного книговидавання на історичну тематику. Ця робота, яку скрупульозно редагував Ромуальд Недзелько й майстерно переклала на українську мову Катерина Сень, здобула широку популярність серед читачів і дослідників.

Книга двомовна, різновекторна, позбавлена радикальної ворожнечі та людської ненависті, створена на пограниччі українсько-польського єднання. Водночас вона всебічно висвітлює всю глибину трагедії польського населення в часи II Світової війни внаслідок міжетнічної неприязні. Не випадково чимало польських та світових джерел схильні до заміни історично усталеного терміна «трагедія» глобальнішим визначенням «геноцид». Термінологічний аспект сьогодні є предметом суперечок між українськими та польськими істориками. Нове видання про трагічні події на Волині 1943 року позбавлене риторичності та лишньої демагогії, у ньому факти промовляють самі за себе.

Як свідчать історичні джерела, важливим, якщо не найголовнішим чинником тотальної етнічної чистки, була третя сторона – радянська пропаганда, покликана поглибити неприязнь поміж українським та польським народами й покласти між ними прірву. Робота – яскраве підтвердження цієї тези, якщо зважати на значну кількість українців, які були прихильні до переслідуваних 1943 року поляків. Отже, у книзі вміщено достеменний фактаж як текст та ідеологічну мотивацію як підтекст. Усе це обрамлене загальнолюдськими цінностями, що й слугувало джерелом авторського натхнення. «Кресова книга справедливих 1939–1945: про українців, які рятували поляків, винищуваних ОУН і УПА» – це акт вдячності польського народу, адресований тим українцям, які, попри міжнаціональні негарзди, не переставали бути справжніми людьми.

У книзі «Кресова книга справедливих 1939–1945: про українців, які рятували поляків, винищуваних ОУН і УПА» представлено сім польських, так званих «кресових» воєводств, у яких 1943 року знищено велику кількість поляків (Волинське, Поліське, Тернопільське, Львівське, Станіславівське, Ряшівське, Люблінське). Серед них особливо виділялася територія теперішньої Волинської області, на якій було найбільше жертв. Тому антипольська націоналістична акція названа саме волинською трагедією.

Загалом, як зазначає упорядник роботи, на Волині було атаковано 255 місцевостей, де, за приблизними підрахунками, від рук членів УПА й ОУН загинуло 11 006 поляків. Це число не враховує теренів, суміжних із Білоруссю, тому що вони тоді не входили до складу Волинського воєводства. Наприклад, у Любешові колишнього Поліського воєводства 9 листопада 1943 року члени УПА вбили понад 200 поляків.

Не покриваються також із поняттям сучасної Волині місцевості Рівненської та Житомирської областей, які колись належали до Волинського воєводства. Наприклад, у давній волинській місцевості Янова Долина Костопільського повіту загинуло понад 600 осіб польської національності; Гута Майданська Здолбунівського повіту, яка попередньо пішла на співпрацю з УПА для врятування жителів села, понесла втрати в кількості понад 180 жертв; понад 600 поляків загинуло в Гуті Степанській. З огляду на аспекти післявоєнного територіального перерозподілу, можемо уточнити визначення «волинська трагедія», оскільки описано територію сучасної Волинської області, частково охоплено кресові Волинське та Поліське воєводства. Однак упорядник не звужує географії дослідження лише до давніх волинських земель.

Зважаючи на те, що місцевостей, яких торкнулася волинська різня, дуже багато, проте в деяких із них кількість постраждалих не перевищує двадцяти осіб, у роботі звернено увагу на найбільш знакові місця, які в майбутньому слугуватимуть символом міжнаціонального примирення та поєднання. Особливу роль відведено Луцькому, Горохівському, Володимир-Волинському повітам колишнього Волинського воєводства, де число жертв було максимальне.